

Joan Perucho

LES AVENTURES DEL CAVALLER KOSMAS

labutxaca

Joan Perucho

Les aventures
del cavaller Kosmas

Edicions 62

Barcelona

© Joan Perucho, 1990

Aquesta obra fou guardonada amb el Premi Ramon Llull i publicada
per Editorial Planeta l'any 1981

La primera edició dins la col·lecció «El Cangur», d'Edicions 62,
va ser publicada l'any 1990

Primera edició en aquest segell: agost del 2020

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.,
labutxaca

Fotocomposició: Grup62

DIPÒSIT LEGAL: B. 12.293-2020

ISBN: 978-84-17423-63-6

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper
ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de
l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació
pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa
a les sancions establertes per la llei.

Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos
Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar
algun fragment d'aquesta obra

(www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Tots els drets reservats.

PRIMERA PART

I

Kosmas era un dels bizantins arribats darrerament des de Mallorca amb les naus militars de Liberi. Des de la finestra veia els carrers curulls de gent i, més enllà, la plaça dels Oradors envaïda, a aquella hora del matí, per les parades del mercat d'espècies, singularment interessant pel mecanisme tributari nou i la ràpida exacció que comportava, àdhuc des de les insegures fronteres dels gots. Cartagena (o Cartago Nova, com encara deien les làpides de les portes d'Orient, malgrat la restauració de Liberi) es vessava amb morositat vers el port, d'un valor estratègic incalculable, tal com afirmaven els entesos. Les naus solcaven l'aigua blava de la mar i les gavines xisclaven obstinadament.

Contemplà amb atenció uns geranis que hi havia en uns testos de la terrassa i que, tot just, ara mutaven (en mutació silenciosa) de color i de mida, car del roig violent primigeni passaven amb sobtada gradació a un groc esvaït mentre engrandien de manera perceptible. La mutació era ràpida, però no tant com la que, anys enrere, essent funcionari qualificat a Hipona, població tan estretament lligada a sant

Agustí, va poder contemplar a l'oficina de recaptació d'impostos on, al jardí, mutaven simultàniament i vertiginosament extenses gammes florals que anaven de la rosa al ciclamen i de l'hortènsia a l'exòtica orquídia. Recordà llavors unes frases agustinianes que aprengué de memòria des de petit, quan Florentina, la dolça mainadera copta, les hi ensenyava sota el magnolier de l'horta paterna després de repassar la *Didakhé*. Sant Agustí deia: «Vostre és, Senyor, tot allò que és bo. Vós maneueu que us estimem. Doneu-nos això que ens trameteu i trameteu-nos allò que us plagui». O com proclamava la litúrgia romana de la missa: «*Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio tempti tui; secundum nomen tuum Deus*» («Introit», Diumenge 8è. després de Pentecosta).

Es produí un grinyol al seu darrere i Kosmas, girant-se, veié com Macari, l'autòmat que duia la comptabilitat, s'inclinava perillosament damunt l'escriptori. L'adreçà amb molta cura i li posà unes gotetes d'oli de gira-sol a les junctures dels colzes, que era on més s'espatlava a causa del continu fregadís que li calia suportar. Va donar una ullada a les sumes i a les diverses partides dels assentaments i verificà la regularitat de les addicions i les restes. Eren correctes.

Més cap al fons, Arquimedes I, de mecanisme no tan complicat, maldava distribuïnt en llargs pupitres d'ònix, piles de monedes segons que fossin d'or, d'argent o de coure i, també, segons que fossin únicament de curs local o provincial o vàlides per a tots els territoris de l'Imperi. En el primer cas, al qual corresponien la majoria de les monedes, a més dels signes cristians hi anava gravada la inscripció «Spania». Les monedes, en cas de dubte, eren colpejades damunt l'ònix per copsar-ne el dring. Arquimedes I parava

l'orella delicadament i, després de comptades, eren posades en bossetes per Arquimedes II, autòmat de rang inferior, encara que particularment amable i servicial, que tenia cura de les arques. Els autòmats eren prudents. No obstant això, llur responsabilitat no estava aclarida, era un enigma tant des del punt de vista civil com del penal. *Les Pandectes*, o *Digest*, no en deien absolutament res.

Kosmas recaptava tots els tributs de la província, que era extensa malgrat els continus atacs del reialme visigot. El sistema impositiu era igual, tant per als contribuents de nissaga germànica com per als d'ascendència romana, o sigui, els hispans romans. En això se cenyia estrictament a les instruccions que a Constantinoble el seu oncle Basili, gran estrateg de l'Imperi, li havia donat i que havien estat corroborades més tard pel logoteta del Tresor Públic, el qual, després de menjar una opulenta figa de la safata que tenien al davant, li exposà el pla general de la recaptació elaborada per al país on l'enviaven, amb la seguretat que aquest pla seria desenvolupat amb intel·ligència i eficàcia per Kosmas, especialista distingit en finances i hàbil depredador de patrimonis particulars saquejables. El ministre eructà llargament i, després d'engolir una altra figa de la safata, li recomanà displicentment que anés al fons de la qüestió (la qüestió del cobrament), ja que podia tenir la seguretat de l'ajuda de l'organització administrativa i la impunitat que li atorgava l'aparat jurídic. Mentre deia aquestes paraules es filtraven per sota la porta les melodies dels flautistes i la cadència de les dansarines hebrees.

En aquest punt, el recaptador bizantí feu sonar una campaneta, i aparegué llavors un graciós servent adolescent, fill de la portera principal, que es deia Ugernum. Ve-

nia en companyia d'un voltor amansit, ja en plena domesticat. El voltor cantà una tonada grega, aquella que fou la preferida per la princesa Lyscaris, cosina i companya de Kosmas:

*A l'ombra del taronger
s'està la gentil Marta,
de la porta al llindar,
sola que es pentinava.
Ja en passen tres cavallers,
tots tres l'han saludada.
—Ai, Marta, si vols venir,
si vols venir amb nosaltres?
—Jo prou en vindria, prou,
si en portéssiu guitarres.
—Guitarres, tots en portem;
totes en són daurades,
les unes són daurades d'or
i les altres de plata.*

Kosmas, una mica emocionat, assentí satisfet. Llavors, amb veu educada, digué:

—Anem ara a les delacions (donat el cas que n'hi hagi) d'aquells traïdors i heretges principals. Que entri, tot seguit, Mides.

Entrà un sofista, vestit de negre, lluint un pectoral de bronze amb la creu esvàstica. S'inclinà cerimoniosament i amb reverència.

—No hi ha delacions avui, senyor, afortunadament, car la policia del *magister* (ho dic emprant la fórmula romana) ha obrat i obra ja des d'ara amb diligència astuta. Això, na-

turalment, en tot el que fa referència a espies i traïdors del fisc. L'heretgia es més insidiosa i s'amaga als documents, com vós sabeu molt bé. Sembla que, a part dels arrians, hi ha algun brot de les doctrines nefastes d'aquell boig Priscil·lià, que fou, en el seu temps, degudament escapat. Us porto la fórmula d'una benedicció als fidels, no coneguda, que acabo de descobrir.

El sofista lliurà a Kosmas el següent document: «Pare Sant Déu totpoderós que constituint el temple de la teva gràcia multiforme i el tabernacle de l'església creada damunt Teu estenent les mesures de la glòria immesurable vares ensenyar per mitja de Crist que sols en Tu té assentament la plenitud de l'invisible perquè el Pare deu al fill en l'obra de l'Esperit Sant».

Es feu una pausa. Mides esguardava Kosmas.

—Efectivament —digué aquest—. Això és un fragment del *Tractat Novè* de Priscil·lià sense puntuar. Veritablement abominable. Herètic.

Els autòmats es detingueren, atònits, en silenci. Per la finestra pujà una aroma d'enceps o de sarments cremats.

II

El disc solar sorgia lentament dels confins de l'horitzó i «amb dits de rosa» acoloria les aigües de la mar, així com la ciutat que s'estenia tranquil·la i ensonyada dins el recinte poderós de les muralles. No era una ciutat romana, com gairebé totes les altres, de dura altivesa, però era una ciutat il·lustre pel seu passat, ja molt abans que la llunyana voluntat de Justinià, docte i prudent, ordenés l'ocupació pels bi-

zantins de tota la Bètica i part de les costes de Llevant, així com, naturalment, Cartagena. Tot això davant el desori del reialme visigot que es debatia i s'enfonsava en les pantanoses doctrines de l'heretgia arriana.

Cartagena era com una au marina, blanca i resplendent, mig africana per íntima naturalesa, car havia nascut de pare africà, el gran Asdrubal, cabdill cartaginès. En un text in-trovable de Ptolemeu Philopater, que després aprofità Polibi per a la seva *Història*, ens descriu Cartagena com el «blanc esquelet d'un brau, calcinat pel sol de les anyades, enmig d'un vastíssim sorral». El text de Philopater, historiador misteriós i difícil, diu així:

«Al bell mig de la costa d'Espanya oposada al vent d'Àfrica, en un golf que s'introdueix terra endins al llarg de vint estadis i amb deu d'ample, hi ha Cartagena; això és causa que aquest golf prengui la figura d'un port. Tot just a l'embocadura hi ha una illa, que per un i altre costat flanqueja un estret passatge per entrada. Aquesta illa rep les ones de la mar, i això permet que tot el golf estigui sempre tranquil, excepte que bufin per una i altra boca els vents d'Àfrica i alterin les onades. Amb tots els altres vents el port està sempre a resguard, ja que el volta el continent. Al fons del golf es va elevat una muntanya a guisa de península sobre la qual està fundada la ciutat, cenyida a l'orient i migdia pel mar, i a l'occident per aiguamolls que encara toquen un xic amb septentrió, de tal manera que el restant espai que hi ha entre els aiguamolls i la mar, i que uneix la ciutat amb el continent, no té més de dos estadis».

Ptolemeu Philopater ens descriu a continuació la fauna i la flora d'aquests paratges i ens parla prolixament de les *melusines*, dones-serpents que custodien les mines i els tre-

sors aurífers i argentífers (hom troba llur origen en un estrany part de la deessa Juno); examina els *hippelaphes*, una mena de cavalls-cérvols dels quals ens parla també Aristòtil amb el nom equivocat de *tregalaphes* i, tot seguit, de les *quimeres*, monstres nascuts, segons Hesíode, de la còpula dels *tiphons* i les *echidnas*. A més hi ha, naturalment, la fauna natural: conills, gallines, llebres i perdis, espècies totes elles absolutament comestibles. La flora està representada per l'espart verd maragda, la pols del qual produeix el tracoma (malura dels ulls), els grans cardots mutants color de púrpura i les ginesteres en perpètua mutació semilenta a tots els colors de l'arc iris. Es troben també cols, alls, bròquils, mongetes tendres, naps i verdolagues, productes comestibles de les hortes camperoles. Philopater no fa referència als peixos de la mar.

Continua l'historiador grec la descripció de Cartagena en aquests termes: «La ciutat es troba al fons del cul de sac. Pel costat del migdia té una entrada planera que ve de la mar; per totes les altres parts, però, està voltada de pujols, dos d'ells alts i escabrosos, i altres tres molt més baixos, encara que plens de cavernes i mals passos. D'aquests pujols, el més gran s'aixeca a l'orient, s'estén fins a la mar i damunt d'ell es dreça el temple d'Esculapi. Vers l'occident li correspon un altre monticle d'igual situació damunt del qual fou erigit un magnífic palau, obra, segons diuen, d'Asdrubal, en temps de la monarquia. Els altres turons o pujols, menys alts, circumden la ciutat pel septentrió. Dels tres, al que esguarda a l'orient li diuen el promontori de Vulcà; l'immediat a aquest s'anomena d'Aletes, personatge que, per haver trobat les mines d'argent, va merèixer, segons diuen, els honors divins; el tercer té el nom de Saturn.

L'aiguamoll immediat a la mar es comunica amb aquest per mitjà d'una obra per a comoditat de les gentes que habiten les platges i dels vianants; i sobre la llengua de terra que separa ambdues parts, hom ha fabricat un pont per transportar a través d'ell, en bèsties i en carros, els productes que venen del camp».

La ciutat, a l'època que hi arribà el cavaller Kosmas, era una ciutat gairebé cosmopolita, puix que el port constituïa un gran suport (si és que no era la motivació) d'una gran activitat comercial, amb representants i agències per tota la Mediterrània. El port era com una ampla boca oberta a la mar i per ella entraven una multitud de navilis dels més diversos països carregats de mercaderies i de gent. Fer un passeig pels molls de Cartagena volia dir omplir-se de saviesa respecte a la diversitat de les races humanes, i possiblement es constatarien, durant el seu periple, les gracioses, múltiples i desconcertants tonalitats de la pell. Una tonalitat, per exemple, discretament groc oliva, quan es tractava d'un rostre femení, ben dibuixat i atractiu, era un espectacle que la joventut de Kosmas agraïa. Com agraïa un rostre intensament bru, emmarcat per una túnica blanca esclatant i li evocava encara, al nostre cavaller, dilatades escenes del desert i llargues i exòtiques caravanes, amb camells i palmeres. Una excessiva persistència i, sobretot, la delectació en aquestes imatges esdevenien, però, perilloses i era pràctica corrent en el cristianisme d'aquells dies recomanar evitar-les. La doctrina dels cenobites africans es recolzava precisament en això. Arribaren a l'extrem de castigar-se el cos amb aspres cilicis, pesades cadenes, continus dejunis i altres doloroses maceracions.

A Kosmas li agradava contemplar en companyia d'Ugernum la ciutat des del punt més alt de la ciutadella, abastant

amb l'esguard el perímetre urbà emmurallat. Solia dinar després amb Liberi, l'estrateg, que el convidava a gustar plats refinats de la cuina romana de la gran època d'Apici, l'autor immortal de l'*Incipit Apici artis magiricae, libri decem*. El cuiner de Liberi, un esclau de Sicília anomenat Arquestrato, guisava el peix amb una salsa divina, la fórmula de la qual proporcionà a Kosmas amb el més gran misteri i en agraïment al tracte considerat del cavalleresc recaptador de contribucions: *Ius in pisce elixo* (Salsa per a peix bullit: pebre, julivert, cebes seques, orenga, mel, vinagre, brou, vi i una mica d'oli. Es posa al foc fins que es lliga i forma una salsa. Es cobreix el peix amb aquesta salsa i se serveix en una plàtera guarnida amb fonoll marí). Kosmas donà la recepta a la mare d'Ugernum que, com sabem, era la portera principal i cuinera de Kosmas.

Després de dinar, aquest es passejava per la ciutat i li agradava entrar a les botigues de perfumeria i les armeries distingides. Provava el tall de les espases i la tibantor dels arcs de guerra. Quan queia la nit comptava les estrelles del cel amb una imperceptible tristesa.

III

La moneda és necessària per tal que els productes elaborats o conreats per l'home puguin intercanviar-se amb eficàcia en un estadi de civilització més avançada que la simple economia de canvi o permuta. Aristòtil diu que el diner fa comensurables les coses que no ho són, i aprofundeix remarcablement el concepte de valor ja que, abans que ell, sols Plató digué tímidament que el valor és quelcom inherent a

un objecte. La moneda, ultra ésser un mitjà de circulació i mesura del valor, realitza també funcions de conservació del valor i de patró per a determinats pagaments futurs, i encara que el valor del diner varia, tendeix, no obstant això, a ésser més constant que el de qualsevol altra cosa. Aristòtil, filòsof mal geni, però amb idees econòmiques, declarava que la moneda no es pot confondre amb la riquesa, perquè si bé el diner és riquesa, no tota riquesa és diner.

La moneda, a Cartagena, com a qualsevol districte de finances, s'encunyava a la Seca. Aquesta ocupava un vast edifici del carrer dels Tres Oms on es batia la moneda adequada a les emissions periòdicament establertes pels logotets de la Hisenda Pública. Com que no hi havia logoteta disponible a la Província bizantina, li corresponia al cavaller Kosmas ocupar-se d'aquests afers enutjosos, raó per la qual es veia obligat a fer visites i inspeccions periòdiques a aquell centre tenebrós.

Aquell dia, Kosmas, que vestia una elegant túnica de color topazi amb fibules d'or, revisà (ho feia en períodes trimestrals) el seu equip d'autòmats, lubricant-los convenientment amb l'insubstituïble oli de gira-sol, ajustant amb un tornavís les virolles, repintant les macadures després d'assegurar-se de la regularitat en el funcionament dels mecanismes, i es dirigí amb llur companyia pels carrers assolellats a inspeccionar la Seca i inventariar les existències monetàries. Era realment envejable l'aire de jovialitat endiumenjada de la petita tropa mecànica.

Arribats a les llòbregues fornals, Macari, l'autòmat comptable, s'ocupà de revisar els llibres d'entrades i sortides dels metalls nobles, mentre Arquimedes I analitzava els aliatges corresponents i Arquimedes II comptava una per

una les peces encunyades. Davant del rigor i el mutisme dels autòmats (no eren susceptibles de pronunciar cap mot), els operaris, llardosos i ensutjats, romanien temorosos arraulint-se darrere el forn de la fosa. Això era quelcom que es repetia a cada visita, tot i que Goiaric, el cap responsable de les foneries de la Seca, s'esforcés a contrarestar-ho fent-los cantar algunes caramelles i *peans* coratjosos i alegres.

El nostre jove recaptador, mentre durava la feina, pensava en la necessitat de forjar un dret més elaborat i racional (*ius gentium*) i considerava que el cristianisme contribuïa al pensament econòmic amb idees i significacions més o menys revolucionàries. La filosofia dels estoics havia cridat l'atenció del món grec vers els conceptes d'igualtat natural de l'home davant Déu i la dignitat del treball. El cristianisme vivificà i popularitzà aquests conceptes. En realitat, la veritable essència de la teologia cristiana deriva en el seu mecanisme de la filosofia i metafísica gregues. Sostenia Kosmas que l'esclavatge i el sistema de castes eren antinaturals i els condemnà esforçant-se a millorar la sort de les dones, i heus ací l'anticipació del feminisme. El treball manual fou defensat constantment com un ideal, tant pels clergues com pels seglars. I encara que alguns cristians primitius practicaren la comunitat de béns, en general, tant els pares de l'Església com el mateix Jesús, defensaren la propietat privada. Els punts de vista respecte a la usura i el comerç era evident que devien modificar-se i ésser tractats diferentment en el *Corpus iuris civilis*.

Sí, això era. Kosmas entrà llavors a la bescambra secreta i, alleugerit, tornà a meditar, amb més força, sobre l'objectiu de les seves funcions, mentre es perfumava amb un pom

d'aigua d'olor de roses mutants. Arquimedes II li dugué una tovallola de fil suauíssim que després llençà a l'interior d'una bossa de vellut carmesí. Al defora, l'aire era primaver-
ral i acaroador i els ocells cantaven exaltats.

També pensà Kosmas que quan els éssers humans intel-
ligents descobreixin l'ordre sobrenatural, el seguiran amb
espontaneïtat ja que, per naturalesa, tots els membres de la
societat es guien per llurs interessos. En oposició a l'ordre
natural hi ha el positiu, i la funció primària de les lleis posi-
tives consisteix a interpretar el dret natural. En l'esfera eco-
nòmica, es deia Kosmas, el principal dret natural de l'home
és gaudir dels fruits del propi treball, amb la condició que
aquest gaudi no s'oposi als drets de l'altra gent. Per tant, la
màquina de l'Imperi no hauria d'interferir mai en els afers
econòmics més enllà del mínim absolutament necessari per
protegir la vida i la propietat privada i per al manteniment de
la llibertat de contractació. Tant el comerç interior com el
forà haurien d'ésser exempts de tota restricció a fi d'establir
el preu més beneficis per a totes les parts. Era com si, quin-
ze segles abans que els fisiòcrates, Kosmas establís el cèlebre
principi: *«laissez faire, laissez passer, le monde va de lui-même»*.

La tasca havia acabat feliçment i, davant de les dades
subministrades pels seus ajudants, el nostre recaptador de
contribucions redactà el document o l'acta de visita de la
qual es tragueren tres còpies. Una d'elles devia restar en po-
der de Goiaric (el got responsable), una altra la reservava la
inspecció per als seus arxius i la tercera devia ésser tramesa a
Bizanci en el primer correu. Els tres exemplars de l'acta ana-
ven segellats amb la contrasenya de l'oficina recaptadora.

En aquell moment, s'obrí una porta i aparegué una fi-
gura embolcallada en un mantell negre. Anava coberta de

cap a peus i només es veia la fosforescència d'uns ulls ro-gencs, vivíssims. En obrir la porta, el personatge sinistre deixà entrar una munió considerable de rates de claveguera que, desafiant descaradament la concurrència, es col·loca-ren amb tota tranquil·litat entorn de les forges. Eren uns ulls de foc, uns ulls que esguardaven amb una espantable abominació. La visió durà sols uns breus moments. Des-prés, figura i rates desaparegueren sense deixar rastre. Kos-mas interrogà amb la mirada.

—Etic desconcertat —digué Goiaric—. Això no havia passat mai. No sé de què es tracta.

Efectivament, havia succeït quelcom de pertorbador. Només els autòmats i Kosmas romanien impassibles i serens.

IV

La dama Egèria brodava en un bastidor mentre la seva cosina Silvània llegia en veu alta escenes del *Tractat de les verges* de sant Ambròs, singularment aquelles en què es considera la dona soltera i verge entregant-se lliurement a la meditació de les coses celestials. Egèria escoltava atentament i el seu rostre, d'una juvenil i gran bellesa, resplendia amb una llum suau i delicada. Pertanyia a una opulenta família hispanoro-mana establerta prop de Girona, a Blanda (segles després seria Blanes), que exercia una gran influència en el país, car el pare de la donzella, Màxim, havia ostentat, anys enrere, el càrrec de *defensor civitatis*; per altra banda, la seva àvia fou la cèlebre Egèria (en memòria de qui portava el nom), autora de la *Peregrinatio ad santa loca*, diari de viatge que revelava un gran temperament, i a qui, en els nostres dies, no sé si dom

Férotin o dom Morin, representaven com una valenta, audaç fembra, «*quelque miss anglaise de nos jours, à l'abri de maints préjugés, pour ce qui est de costume et du mode de voyager que l'opinion publique voudrait d'ordinaire imposer à son sexe*».

S'aixecà llavors un gran vent que venia del sud, possiblement de les costes africanes, o més enllà encara, just tocant a Cesarea, país dels escriptors ebris de Déu, fent permissible la visió, gairebé a l'altra banda del món, de sant Brauli, que a la mateixa hora escrivia al seu entranyable amic sant Isidor, que vivia a Cartagena amb el pare i els tres germans, pregant-li que li trametés, donat que vivia entre bizantins, el llibre d'Orígenes *Contra Cels*, imprescindible per als treballs que duia a terme. Li deia també que no dormia gens bé per motiu d'unes malignes abelles que havien envaït Saragossa i que brunzien amb un soroll que foradava el cervell. Ara semblava que podia dormir millor puix que descobrí casualment les virtuts terapèutiques d'un himne per abans de dormir de l'excels Prudenci. Li recomanava:

*Serpit per omne corpus
Lethes uis, nec ullum
miseris doloris aegri
patitur manere sensum.*

*Lex haec data est caducis,
Deo iubente membris,
ut temperet laborem
medicabilis voluptas.*

*Sed, dum pererrat omnes
guies arnica venes*

pectuscue feriatum
placat rigante somno.

(«La força de Leteu llisca per tots els nostres membres i no permet que resti als mortals el més mínim sentiment de dolor al cos.

»Aquesta llei ha estat donada a la carn mortal per disposició de Déu: que el treball s'atemperi amb el descans reparador.

»El repòs amical, però, recorre totes les venes i tranquil·litza el pit que descansa amb el son que tot ho satura».)

Sant Isidor rebé la lletra sis mesos després i s'aprenqué de memòria els versos de Prudenci, cosa molt fàcil per al sant, ja que, a part de la seva poderosa memòria, havia inventat un sistema mnemotècnic utilíssim per a qualsevol cosa, en particular per a la transcripció de documents. Coneixent, com coneixia (car era de domini públic), l'erudició de Kosmas en literatura eclesiàstica, i essent veí d'aquest, car vivia a la casa del costat, sant Isidor determinà anar a visitar Kosmas perquè l'orientés sobre el llibre d'Orígenes demanat per sant Brauli. Kosmas el rebé molt amablement i, encara que no constés oficialment que Isidor fos sant, car les coses de l'Església han anat sempre a poc a poc, i que Isidor fos tan jove com ell, intuï ràpidament la santedat de qui tenia al davant. Agenollant-se-li als peus, li requerí la benedicció, i el féu seure en un triclini elegantíssim (construït per un ebenista de Pisa) que li regalà la cosina Lyscaris, i li demanà l'objecte de la seva honrosíssima visita.

—Cerco un llibre difícil de trobar —digué sant Isidor—. Me l'ha demanat sant Brauli de Saragossa. Es tracta

del llibre *Contra Cels* del dilecte i, en aquest cas, «dilectísim» Orígenes, fill d'Alexandria, com sabeu, i escriptor exemplar.

—No em digueu res més —interrompé Kosmas, emocionat i amb els ulls febricitants—. És molt bo, encara que ja deveu saber que, endut per un zel exageradíssim, Orígenes es castrà, sense ajut de ningú, amb la viva oposició de l'Ordinari, que el privà de les Ordes.

Kosmas entrà en un recambró i en sortí ràpidament, enarborant un embalum, i amb una expressió de triomf a la cara.

—Aquí el teniu —afirmà mentre entregava al sant el tractat *Contra Cels*.

—És increïble! —s'admirà Isidor posant-se dempeus—. No ho hauria cregut mai, per més que m'ho haguessin jurat per les coses més santes.

—Aneu amb compte, però —observà Kosmas—. Algunes vegades Orígenes cau en l'error. I així quan parla de l'estima i desestima cristiana del cos, diu: «Allò que és, segons la imatge del Creador, ho conté l'ànima, i no, en cap cas, el cos. I és així que, segons nosaltres, Déu no és cos; no anem a parar a l'absurd de la filosofia de Zenó i Crisip». Què us sembla, això, eh? —preguntà el recaptador erudit—. Us era previsible?

—Interessant, molt interessant —contestà polidament Isidor—. M'ho hauré de llegir detingudament, si és que vós em permeteu fer un extracte in situ de l'obra.

—No cal que feu res, perquè jo us demano que em feu l'honor d'acceptar el *Contra Cels* com un homenatge d'admiració i una prova d'amistat de qui, des d'ara, us considera un amic fratern.

Els dos home s'abraçaren en la pau del Senyor. Acte

seguir, sant Isidor es tragué del coll uns diminuts evangelis que duia a guisa d'*encolpia* i els penjà al coll de Kosmas.

—Dueu-los sempre i us protegiran. El diaca Eupli fou martiritzat l'any 304 amb l'evangeli al coll. El duia, com a filacteri, i se salvà. D'aquests evangelis, se n'han vist a les catacumbes. Sant Gregori el Gran n'ha regalat uns a la reina Teodelinda per als seus fills. Es col·locaven, aquests llibres sants, a les sepultures, com ho testifica l'exemplar de sant Mateu que es trobà sobre el pit de sant Bernabè dins la tomba d'aquest apòstol, descoberta a l'illa de Xipre. L'evangeli figura entre les insígnies de l'Imperi.

En aquest moment, un suauíssim perfum de sàndal i farigola s'expandí per l'estança.

V

Les portes tanquen el presbiteri separant l'*ikonostase* de la nau de l'església. Hi ha tres portes: la del centre, que és la principal, la porta del bisbe, i la dels preveres i diaques, la qual es pot utilitzar solament en certs actes del culte: és la porta nord que duu a la *prothesis* i la porta lateral que va al *diaconium*. La porta central es de dues fulles (ales). Les seves ales arriben generalment fins a la meitat de l'obertura; si arriba fins al cim, la seva part superior és una reixa. En tots dos casos, darrere la porta hi ha una cortina que es pot alçar i abaixar (*catapátasma*).

És molt important el paper del diaca. No és solament el ministre del celebrant; és també l'intermediari entre aquest i el poble. El seu lloc, quan no ha d'ésser a la *prothesis* o a l'altar, és a l'estrada que hi ha (*soléas*) davant el retaule on

canta les *ektenies* alternant amb el cor. La litúrgia de sant Basili no es distingeix de la de sant Joan Crisòstom fins al donar comiat als catecúmens, i d'aquí en endavant solament per certes oracions, no pel ritu. Així com la primera no deriva de sant Joan Crisòstom la segona tampoc no ve de sant Basili. És sabut.

Aquestes consideracions sobre l'Església i la litúrgia grega de la missa, determinaren misteriosament Kosmas a la mateixa lectura que Silvània, cada tarda, feia en veu alta, mentre cosia, a la bella Egèria, que brodava en un bastidor de vori.

El cavaller Kosmas llegia sant Ambròs, bisbe de Milà, la mateixa pàgina que, ben allunyadament, escoltava Egèria llegir a Silvània. «Tristos, sí —escrivia el sant—, però tot i compadint-me dels seus laments, que no són sinó queixes de l'egoisme patern, ferit per dolorós i tardà desengany, reprovo els seus laments, perquè no condemno el matrimoni, com feien certs heretges, ans el beneeixo i l'aplaudeixo, i condemno en canvi els seus detractors. ¿Qui negarà que hagin estat actes de singular virtut, dignes d'eterna lloança, els matrimonis de Sara, de Rebeca, de Raquel i d'altres santes dones, celebrades per les Escripures divines en l'Antiga Llei? Qui condemna el matrimoni, condemna els fills, i pel mateix fet, la societat, que irremeiablement defalliria mancant la generació, sense la qual s'hagués acabat el món a penes nascut. I perquè no s'acabés, el Creador va posar sàviament en la nostra naturalesa l'estímul del matrimoni, ordenant en el pla de la Providència la procreació dels fills (sant Pau a Timot. 4).»

Era possible, doncs, un camí de perfecció fora del celibat dels seglars, cosa que no ho era en el clergat secular i en el monaquisme, tal com ho declaraven la doctrina i els Pa-

pes. Era possible, en conseqüència, l'amor i la unió natural d'home i dona, i ho confirmaven les paraules plenes de llum contra les quals es debatien inútilment les dels pseudoteòrics demoníacs i perversos.

Li semblà que algú transitava pel passadís i que una ombra s'havia aturat a la porta, fixant-lo amb uns ulls rogencs. S'aixecà del seient i anà a comprovar-ho, però no hi havia ningú. Una acre i desagradable sentor flotava, tanmateix, per la cambra.

Les presències estranyes inquietaven des de feia uns dies Kosmas i, d'entre elles, l'obsessiva d'Ustània, esclava de Liberi, d'una bellesa sofisticada i llanguent, refinada i sensual. Ustània esguardava Kosmas amb uns ulls felins, darrere dels quals es veien imatges d'humiliació, de crueltat i de mort. Liberi li ponderava les perfeccions de la noia i li exaltava la plenitud escultòrica de les seves formes, d'una ardència soterrada. Era lenta i voluptuosa. Liberi la hi havia cedit en prova d'estima i no valgueren les protestes de Kosmas, car Liberi prenia el refús com una ofensa. Ustània se'l mirava fixament, immutable. Era amiga de gats negres faraònics i a la seva cambra vivia voltada de coixins, sedes i collarets. S'encarregà, entre altres coses, de servir les begudes, en especial l'hidromel, que esdevenia deliciós sortint de les seves mans expertes. Servia la mixtura en copa d'argent i ben gelada.

—Qui ets, Ustània, en realitat? —li digué el nostre heroi, després d'engolir el contingut de la copa, ajaçat al triclini i mirant-se-la una mica distret.

—La meva mare era egípcia i el meu pare, grec. És una trista història que ja he oblidat, o ho intento, ara. Vaig néixer esclava i esclava moriré.

—No ets cristiana, Ustània? No et consola la fe en Jestís?

El rostre de la dona es tornà rígid, glacial. Entrava una llum difusa i grisa per la petita lluernia. Encengué una llumenera de metall i la penjà a la paret.

—No —exclamà. Després, alçà una pesada cortina i desaparegué en silenci, mentre entrava pel corredor el voltor d'Ugernum, escapat de la seva gàbia. El voltor —a qui anomenaven Org— es plantà al bell mig de la cambra, esplugant-se amb el bec les plomes.

Esperà una estona. Tot seguit recità, com aquell que no vol, de manera automàtica, el poema enigmàtic que, centúries després, divulgaria el poeta i economista Ezra Pound des dels micròfons de l'emissora Radio Roma, durant la Segona Guerra Mundial.

I els dies no estan plens.

I les nits no estan plenes.

*I la vida llisca com una rata de camp
sense moure l'herba.*

Aquests versos, que foren meticulosament examinats pels serveis d'intel·ligència nord-americans i britànics, determinaren, en finir la guerra, l'ingrés de Pound en el manicomí de Santa Elisabeth, districte federal de Washington, durant el període 1946 a 1958. Episodi lamentable.

VI

Per a la creació i reparació dels seus autòmats, Kosmas havia arranjat els soterranis del palau on vivia, fent-hi les modificacions que calien a tal fi. En el taller que en resultà, hi

havia uns llargs taulells, utilitzats com a bancs de manyà, amb totes les eines adequades, i del sostre, fixats en lleugeres politges, penjaven els autòmats a mig construir i peces variades de llur estructura: braços, cames, testes o vísceres mecàniques sobrerres. Al llarg de les parets, i col·locats en pedestals de marbre, s'arregleraven els autòmats que, per una raó o altra, no s'usaven, o havien deixat d'utilitzar-se a causa d'alguna avaria irreparable. Damunt de cada sòcol o pedestal, hi apareixia una plaqueta de metall brunyit, on constava el nom de l'autòmat, data de construcció, capacitat amb la qual estava dotat i serveis a què se'l destinava.

Kosmas, que havia acabat de pintar un cap cofat amb elm, de recent factura, feinejava ara en un ninot mecànic a mig construir, especialment ideat per a la música, car era tocador d'una estrepitosa tuba, que s'integrava en una fanfara, ja gairebé completa, de la qual hom esperava, per estrenar-la, la incorporació de l'únic element que li faltava: el so singular de la tuba. Kosmas, per associació d'idees, pensà, mentre mig somreia, en el vers d'aquell ignorat poeta del Laci, arcaic i ingènuament inhàbil, que tractava de descriure de manera gràfica el so de l'instrument:

Ad tuba tantarantana dixit.

La tuba, però, encara no sonava per a res, ni «tarantejava», no deia de manera convincent «tantarantana» i possiblement tardaria a fer-ho, perquè les coses es començaven, però no se sabia quan acabarien. La construcció d'autòmats era així de pacient i complicada.

En realitat, l'autòmat naixia, segons els autors, d'una certa angoixa metafísica. Heròdot, a qui els antiquaris no

contradiuen mai, afirmava que, a Egipte, els sacerdots d'O-siris es passejaven amb uns maniquins gesticulants i que hi havia una estàtua de Ramsès II que es movia amb majestat, així com una màscara d'Anubis amb una horrible mandíbula batent. També hom diu que a Nepata, l'estàtua d'Amon designava amb el dit aquell dels hereus mascles que devia ésser el nou faraó en raó dels seus coneixements. Cal·lístenes reporta que Ptolemeu, a les festes en honor d'Alexandre i de Bacus, va fer desfilar, asseguda en un tron, l'estàtua de Nysa, la qual, en un moment determinat, s'aixecava i omplia una copa amb vi que abocava d'una ampolla d'or. Era segur, també, que al temple de Delfos existia una col·lecció de ninots mecànics femenins que, coberts de pàm-pols de vinya, cantaven i dansaven esplendorosament. Aristòtil ens parla d'una Venus que es movia amb lascívia, i Lluçià de Samòsata afirma que Heró d'Alexandria i Philó eren destres constructors d'autòmats. El primer ideà un Hèrcules invencible en la lluita i uns forjadors fabricants de relles i reixes; el segon, un teatre en el qual actuaven els actors i les actrius (que eren complicats autòmats) i declamaven els papers dramàtics amb profundes i excitants veus de ventríloc.

Aquest havia estat el procés en general. Darrerament, però, les tècniques havien progressat vertiginosament, car Valentinià, un dels mestres en mecànica de Kosmas, havia introduït la cibernètica, ciència oculta, en l'art de construir autòmats, i això era comprovable en qualsevol dels que hi havia en el taller com, per exemple, els que ara es movien silenciosos i assajaven, sense emetre un sol so, címbals i pí-fans per a la fanfara. N'hi havia que tocaven els platerets. Transitaven davant del nostre recaptador de tributs, amb

pas solemne i cerimoniós, i saludaven amb una profunda reverència cortesana.

Una tarda, en la qual s'esdevenien aquestes curioses circumval·lacions, hi assistia, encuriolit, l'eruditíssim sofista Mides, el futur autor de les *Incertituds*. Aquest li preguntà per l'origen de la vida d'aquells éssers tan inversemblants, i li fou prolixament contestat que l'origen era la mecànica matemàtica, un art extraordinari.

—Les obres de la mecànica arriben a produir veritable astorament i causen l'admiració dels homes. L'antigor, en les seves fabuloses narracions, ens descriu prodigis, embellint-los amb encisadora imaginació. Però, avui, la tècnica ha substituït la imaginació, encara que el meravellós persisteix i que el gust pel meravellós constitueixi, potser, la força més poderosa dels autòmats.

—Ells, però, són com els homes —digué Mides—. I l'home es diu així ex *humo*, perquè ha estat format del fang, com diu el Gènesi: «*et creavit Deus hominem de humo terrae*». La paraula *homo* ve d'*ab humo*, que vol dir «del fang», però l'autòmat el crea l'home que, en aquest cas, és l'artífex.

—Per mitjans racionals el creà, i per nostàlgia. Un poeta gal, Petrus Mandiarga, secretari d'extensos coneixements, molt obscurs, del gran Gregori de Tours, i molt entès en aquestes qüestions, deia que, havent abandonat la natura, l'home és l'únic ésser capaç d'artifici, i que la nostàlgia de la natura abandonada es manifesta per la creació de simulacions, que no són altra cosa que representacions artificials d'allò que el món exterior presenta sota el domini del vivent.

—És un simulacre, doncs? És solament un simulacre de la vida? —preguntà Mides—. El simulacre, però, és, tra-

dicionalment, estàtic, com ho demostra l'escultura dels nostres grans artífexs, Fídias, per exemple, que produí la simulació del cos humà de manera perfecta.

—El problema de l'animació de l'estàtua era, segons Mandiarga, irresoluble fins que hom no arribà a un grau suficient de civilització mecànica.

—És un grau, em permeto de dir-vos, que, segons les prediccions més simples —afegí Mides—, no ha fet més que començar i que, per indicis que sorgeixen aquí i allà, de manera fortuïta, arribarà molt lluny i a un grau certament no desitjable.

—Doncs bé —continuà Kosmas—, Mandiarga opina que els reports de l'estàtua amb la vida i amb la mort són múltiples i torbadors, i la invenció del moviment artificial es manifesta com una ofensa metafísica a la tomba, a la sepultura, car posa en peu una mena de cadàver simulat en el pla de la matèria.

—Un cadàver mecànic que simula la vida és una doble simulació.

—Evident. El cas és semblant a l'androide que simula la vida també. L'androide, però, està situat dins el domini de la màgia i la seva creació és diabòlica i contra natura. L'autòmat, per contra, roman en el domini del teatre i del joc, on l'artifici és el rei. És, a més, un artifici de lleialtat.

VII

La primavera esclatava als sembrats, a les hortes dels afores de l'urbs, a la copa tofuda dels arbres fruiters, i hom veia, des de feia dies, els ametllers i els cirerers florits. Es veien,

però, també indicis d'una gran mutació inesperada, prodigiosament vivaç.

Kosmas seia al pedrís de l'hort mentre llegia una lletra, acabada de rebre, del pietosíssim i eruditíssim sant Isidor, amic ja molt car, el qual l'invitava a una estranya excursió arqueològica. Deia:

Amic dilecte en el Senyor:

Em plau transmetre-us la notícia d'haver trobat suara l'acta del martiri de sant Indaleci, a qui el procònsol Gestus decapità per ordre de Neró a Indala, ciutat que reputo inexistent. Crec que la decapitació tingué lloc a Urci, seu fundada pel sant, o a Murgis, però em cal comprovar-ho. Voleu venir amb mi? Els vostres coneixements em serien preciosos. Si us decidiu, sortirem demà a l'alba. Us saluden, amb mi, el meu pare Severià, els meus germans Leandre i Fulgenci i la meva germana Florentina.

El nostre heroi restà meditatiu contemplant l'aigua cristal·lina d'un rec que travessava l'horta del palau i s'introduïa al predi veí, propietat de Maimús, semita oriental barbat, gran voluptuós, que llucava amb urc, darrere les tàpies, les provocadores nueses d'Ustània al bany.

A l'endemà, a punta de dia, sortiren camí de la inexistent ciutat d'Indala i en ruta vers el sud, sant Isidor, Kosmas i l'impertorbable Arquimedes II, que tenia cura dels bagatges. Cavalcaren uns esplèndids corsers del desert, que Kosmas havia comprat a Ceuta —quan l'ocupació bizantina de la plaça—, a Alborx, tractant de cavalls i proveïdor de l'exèrcit de Liberi.

Després d'haver travessat la zona minera, d'una gran

riquesa en argent i en plom (les millors mines del món, amb més de vint mil esclaus treballant-hi per a la Societat Montis Argentari i sota l'imperi de la *Lex matallis dicta*), Kosmas i el gran sant got conversaren animadament des de les seves cavalcadures. Parlaven dels anells. Deia Isidor:

—Permeteu-me dir que l'origen dels anells és el següent: Prometeu va posar en el seu dit un cercol en el qual hi havia una pedra, i des de llavors començaren els homes a usar anells, Kosmas. Rebieu el nom d'*annulus*, com a diminutiu *ab annis* dels cercols que es posaven als braços i a les cames.

—És cert, i els primers homes que portaren anells se'ls col·locaven en el dit quart començant pel polze, perquè hi passa una vena poderosa que arriba al cor, i per això l'honoraven ininterromputament d'una manera especial.

El terreny es feia cada cop més àrid, més pedregós, amb impressionants muntanyes a l'horitzó i una cadena rocosa de mitjana altura a la dreta dels viatgers, de cara a la mar. Travessaven el Campus Spartarius, l'espart verd maragda del tracoma, de mutació lenta i insidiosa.

Sant Isidor continuà, aprofundint la qüestió dels anells, particularment interessant:

Els homes lliures podien portar anell d'or, els lliberts i els fills de llibert, d'argent, i els esclaus el duïen de ferro. No es podia usar més d'un anell, car era quelcom d'infamant. Per això, diu Grac a Mevium: «Consideren, Quirites, que aquí teniu aquell l'autoritat del qual seguïu, i veureu que per desig de les dones va adornat com una d'elles».

—És cert que només hi havia tres classes d'anells? —preguntà Kosmas.

Sí, és veritat: l'*ingulus*, que és un anell amb gemmes, el *somathracius*, que és l'anell d'or, i el *thynius*, que és...